

MASARYKOVA UNIVERZITA

Geografie sídel

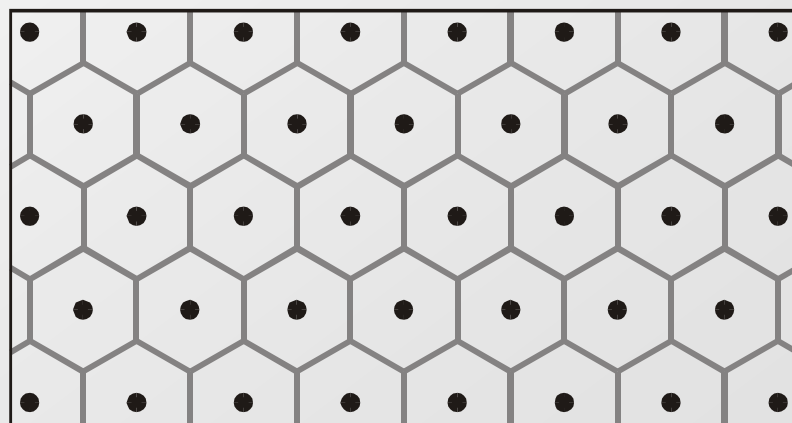
Základní teorie, urbanizace

Zákon vedoucího města

- Nestarší teorie (30. léta 20. st.).
- Vedoucí město v řadě států je nepoměrně větší než ostatní města v sídelním systému.
- Londýn 7x větší nežli Liverpool, Kodaň 9x větší než Aarhus
- Vedoucí město roste rychleji -> akumulace ekonomických a politických funkcí.
- Nefunguje všude (např. Španělsko, USA, Sovětský svaz, Čína).

Německá škola

- W. Christaller (1933): „Teorie centrálních míst“ – výzkum centrality a hierarchie sídel podle různých funkcí
- pojmy: centrální místo, spádové území, centralita (hierarchie, hexagonalita)
- vyšší spád. místo překrývá území nižšího spád. místa

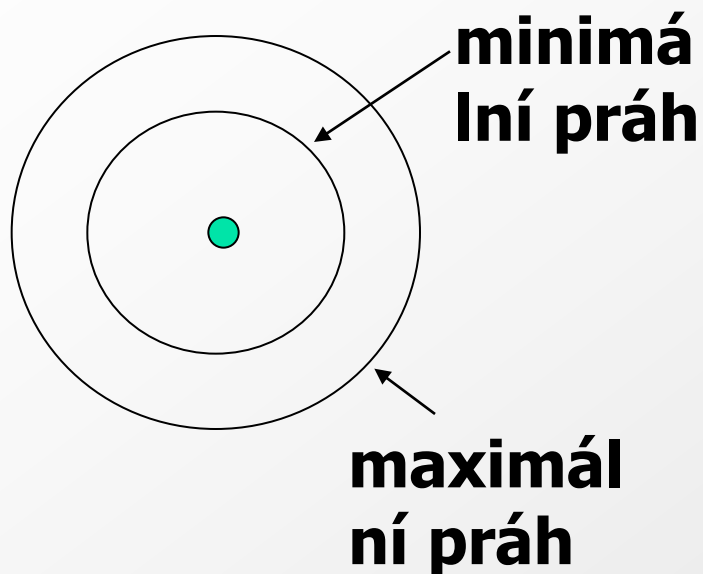
● sídelní hierarchie
∩ hranice území

Teorie centrálních míst

- Rovnoměrně rozmístěná populace.
- Centrální místa poskytují zboží, služby a administrativní funkce jejich zázemí.
- Spotřebitelé minimalizují svoji cestovní vzdálenost.
- Poskytovatelé služeb se snaží pokrýt co nejširší možnou oblast trhu.
- Všichni spotřebitelé mají stejný příjem a stejné požadavky na služby.
- Čím častěji obyvatelé dané zboží (může se jednat i o služby) potřebují, tím je centrum jeho poskytování lokalizováno blíže či dále.

Teorie centrálních míst

- Existuje centrální místo (koncentrace služeb, obslužné středisko v prostoru).
- Kužel poptávky – poptávka klesá s dostupností centrálního místa.
- Vniká pravidelná šestiúhelníková síť obslužných oblastí.
- Princip obsluhy – každé místo vyššího řádu poskytuje služby všem nižším řádům.
- Každé místo obsluhuje dvě centrální místa a 3 místa nižšího řádu – tzv. princip $K=3$.

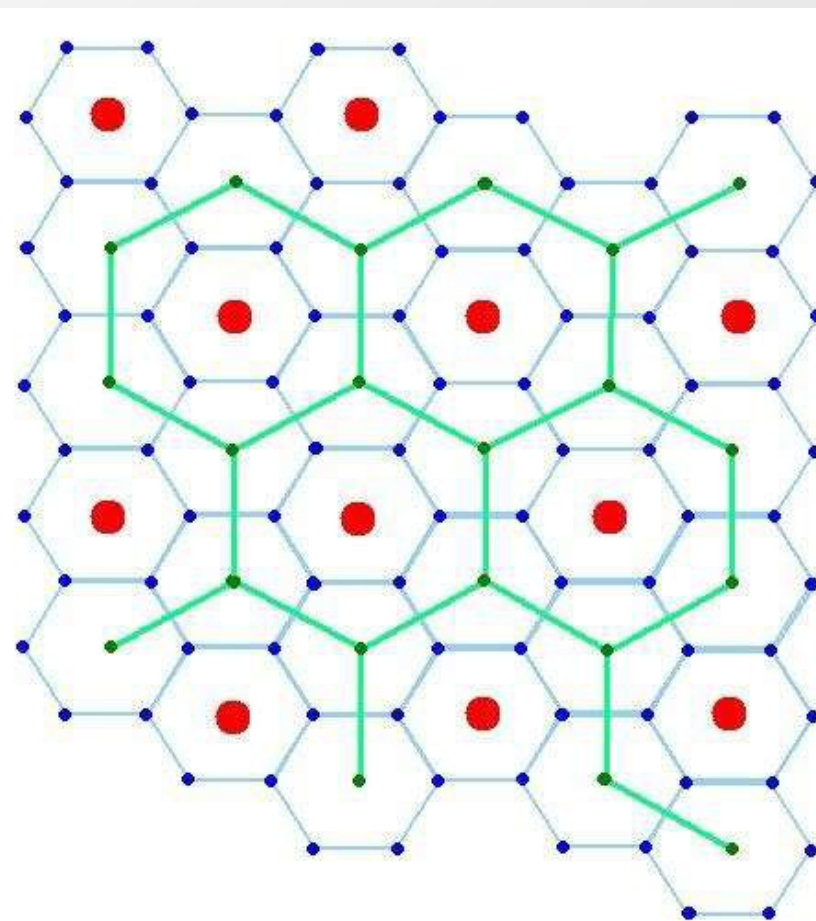

- **minimální práh (nabídka)**
 - minimální počet zákazníků potřebných k fungování služby

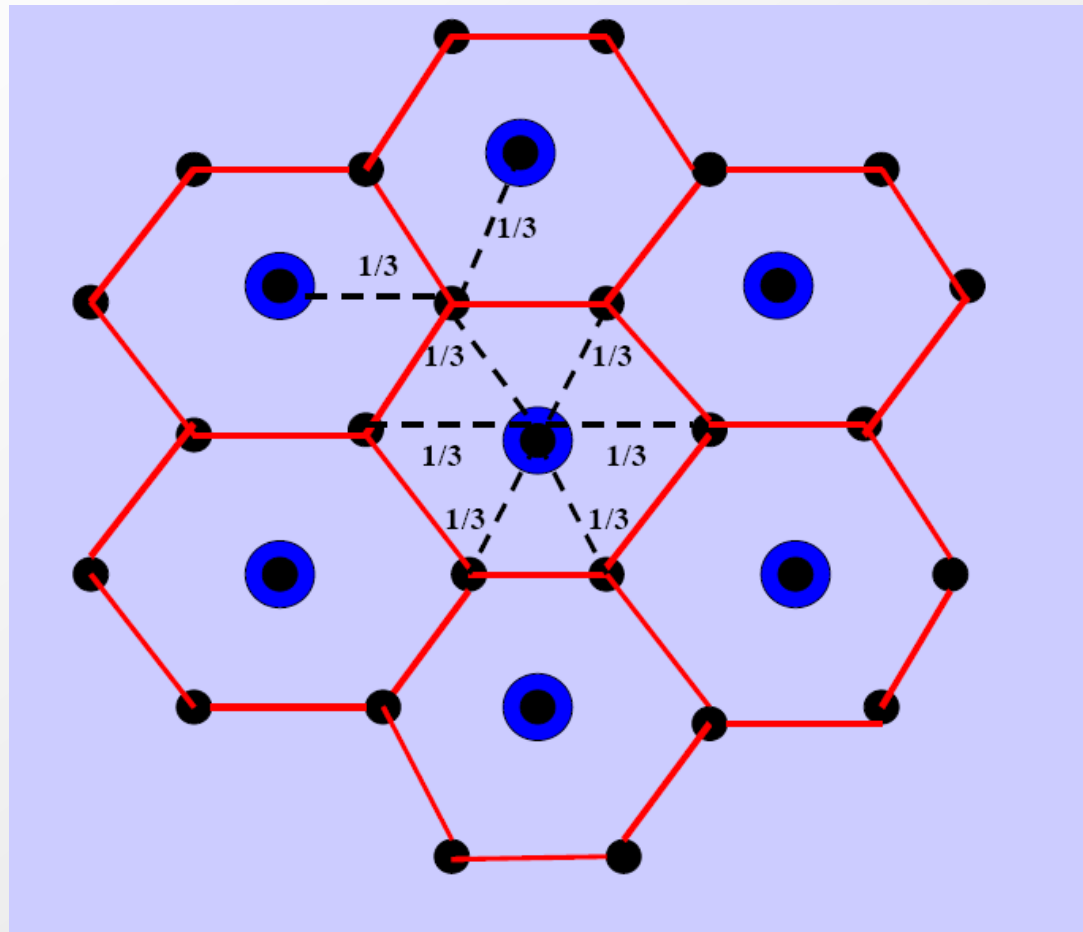
- **maximální práh (poptávka)**
 - odkud až jsou zákazníci ochotni dojíždět nakupovat poskytované služby (dopravní náklady)

K=3 teorie

- V základním modelu každé centrum vyšší velikosti obsluhuje 3x větší území než centrum o řád nižší.

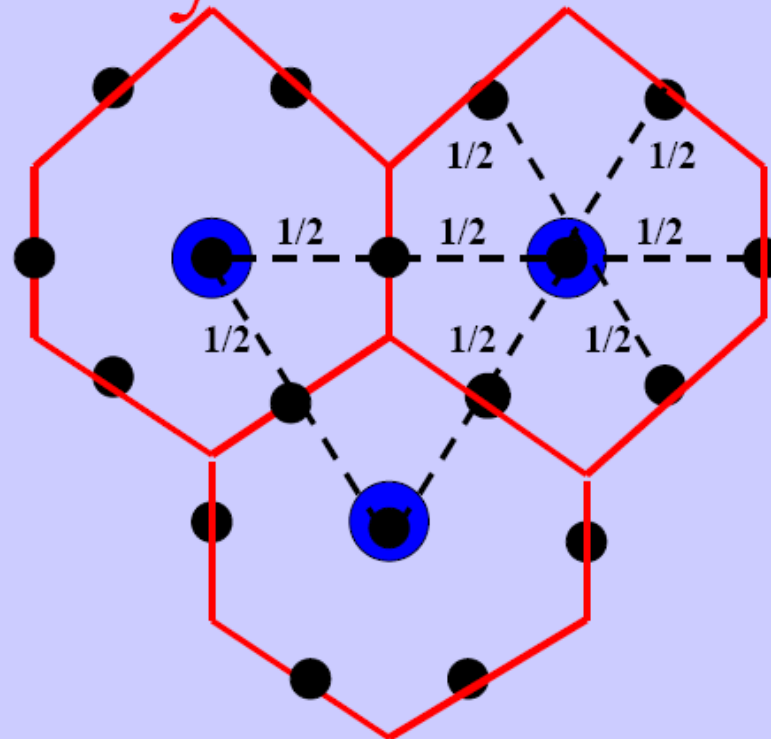
Obslužný princip

$$k = 6/3 + 1 = 3$$

Dopravní princip

System of 4's

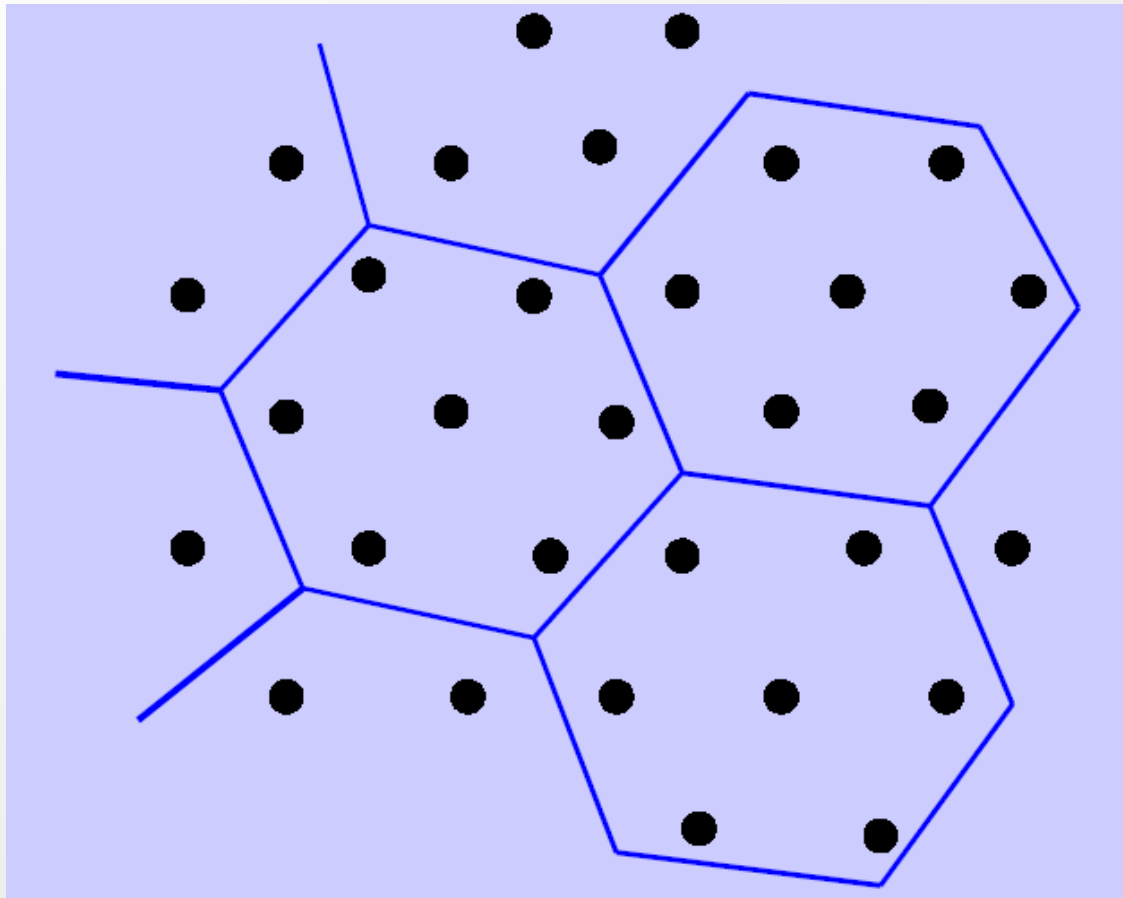

k = 4

$$\begin{aligned} 1/2 + 1/2 + 1/2 + 1/2 + 1/2 + 1/2 + 1 &= \\ 6/2 + 1 &= 4 \end{aligned}$$

Administrativní princip

k = 7

Centrum

- Obchodní centrum (export a import zboží i služeb).
- Lokalizace přibližně v geometrickém středu oblasti.
- Centra si postupně vyvíjejí obslužnou funkci pro svoje širší okolí (zázemí).
- Význam centra se nehodnotí podle počtu obyvatelstva, ale dle tzv. indexu centrality (rozsah poskytovaných služeb).

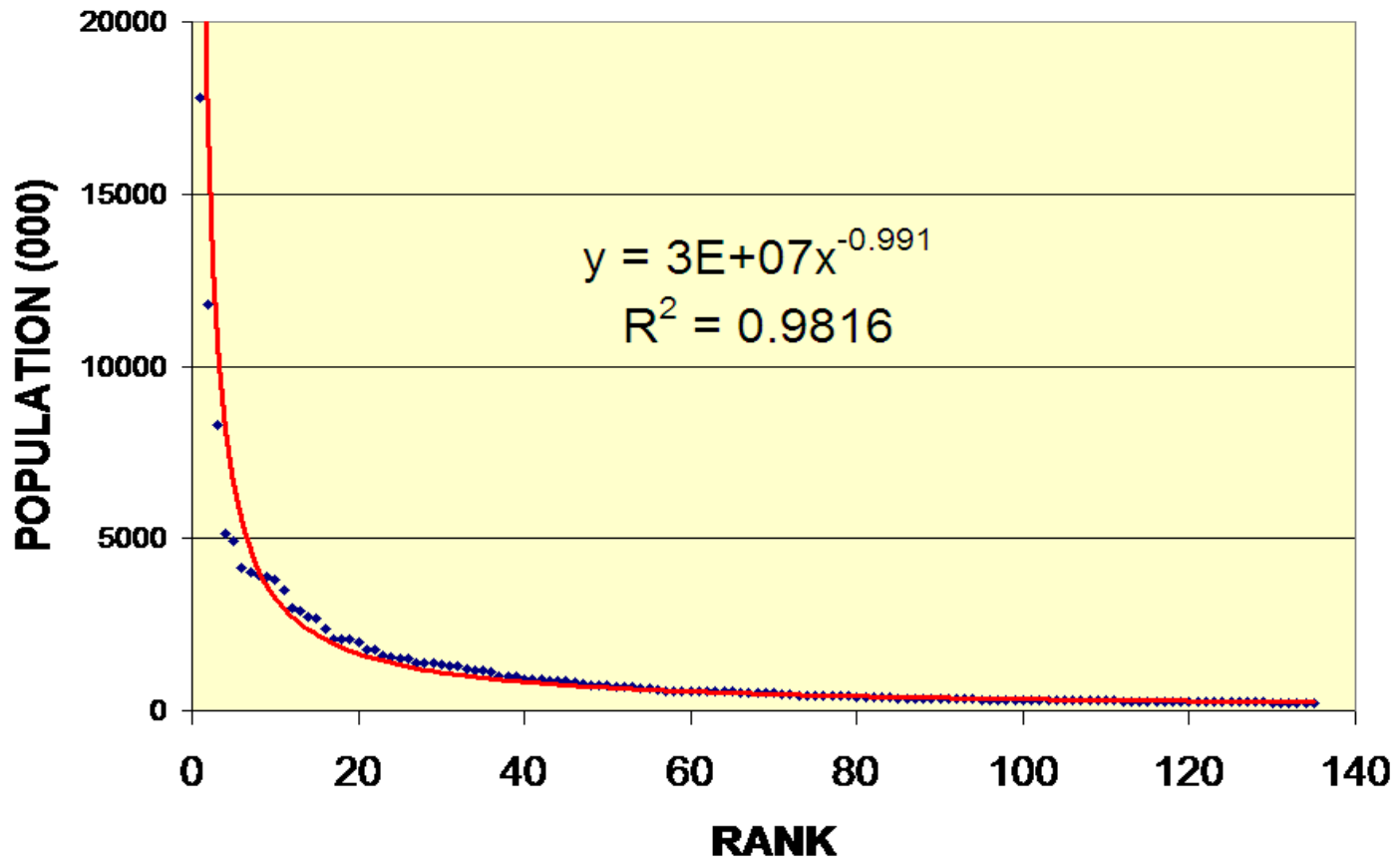
Hranice dosahu:

- Maximální vzdálenost, kterou jsou lidé ochotní cestovat za danou službou.

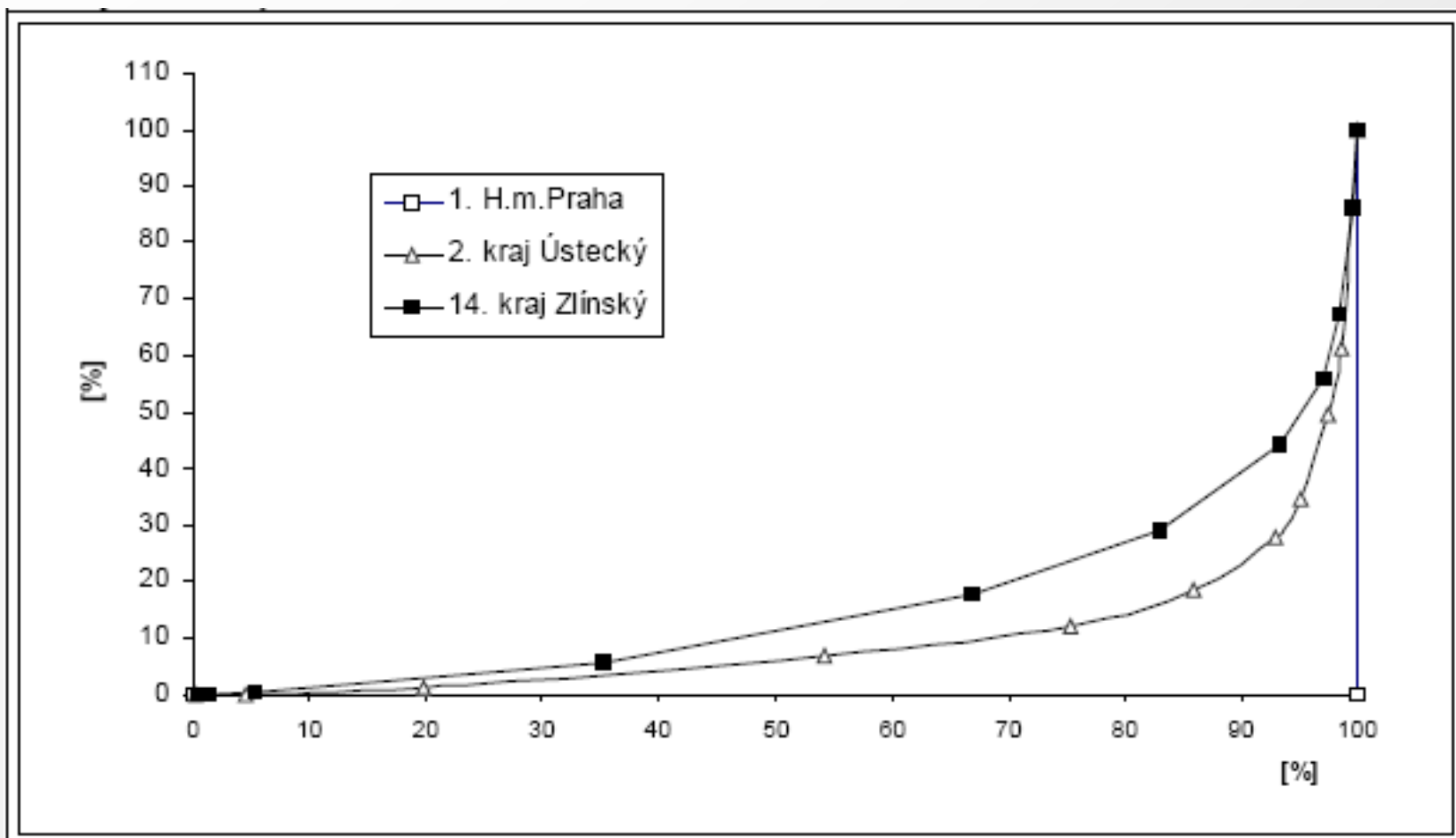
Rank Size Rule (Zipfova křivka)

- ❏ Zipfův zákon – četnost jevu je nepřímo úměrná pořadí.
- ❏ Simuluje rozložení sídel podle velikosti v rámci sídelního systému uvnitř státu.
- ❏ Určuje vztah mezi velikostí města a jeho pořadím v rámci sídelního systému.
- ❏ **$S_x = S_1 / n_x$**
- ❏ S_1 - Počet obyvatel nejlidnatějšího města se rovná součinu počtu obyvatel libovolného menšího města (S_x) a jeho pořadí (n_x) v rámci celého sídelního systému.
- ❏ Tento model je vhodný především pro oblasti (státní celky), ve kterých se vyskytuje jedno nadprůměrně velké město.

Zipfova křivka v USA

Rank Size Rule (Zipfova křivka)

Teorie městských systémů

- ☒ Zaměřuje se na dynamické vlastnosti městských systémů, především nejrůznější růstové impulsy.
- ☒ Rozeznáváme ***národní centra***, ***urbanizační centra***, ***regionální centra*** a ***lokální centra*** (podobnou hierarchii mají i příslušné systémy).
- ☒ Základem je rozlišování přímé vzdálenosti a tzv. hierarchické vzdálenosti – například města nižšího řádu, která leží blízko tzv. národního centra (největšího města), jsou ve výhodě oproti městům na stejné významové hierarchické úrovni, ale vzdálenějším od centra.
- ☒ Tyto výhody, resp. nevýhody vyplývají především z rychlosti šíření nových informací – (teorie difúze inovací).

URBANIZACE

Urbanizace

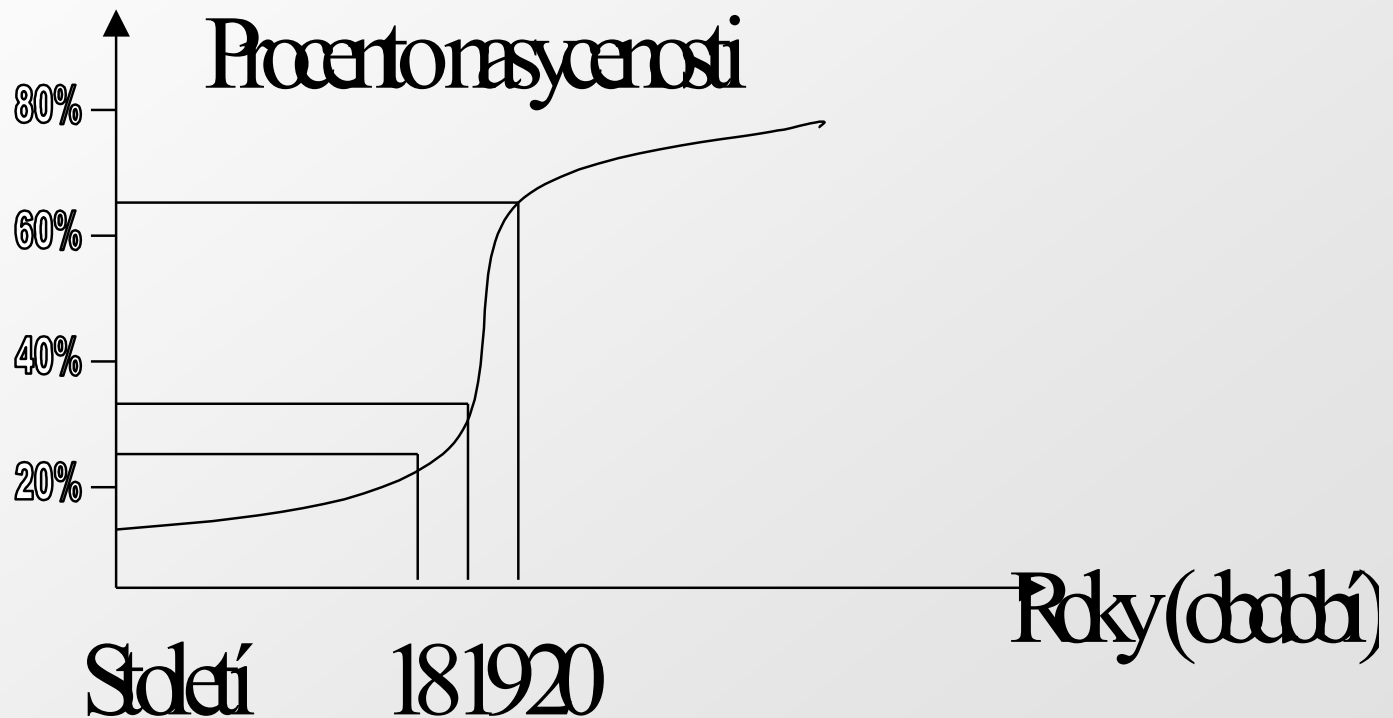
- ☞ *Demograficko- geografický význam (strukturně společenský význam):* relativní růst počtu obyvatel žijících ve městech -
Přímá urbanizace – hlavní zájem sociální geografie.
- ☞ = proces koncentrace obyvatelstva do měst a s tím související změny kultury v nejširším slova smyslu.

- ☞ *Sociální, kulturní a psychologický význam:* růst relativního počtu obyvatel žijících městských způsobem života nezávisle na prostředí. Nepřímá urbanizace – hlavní zájem sociologie.

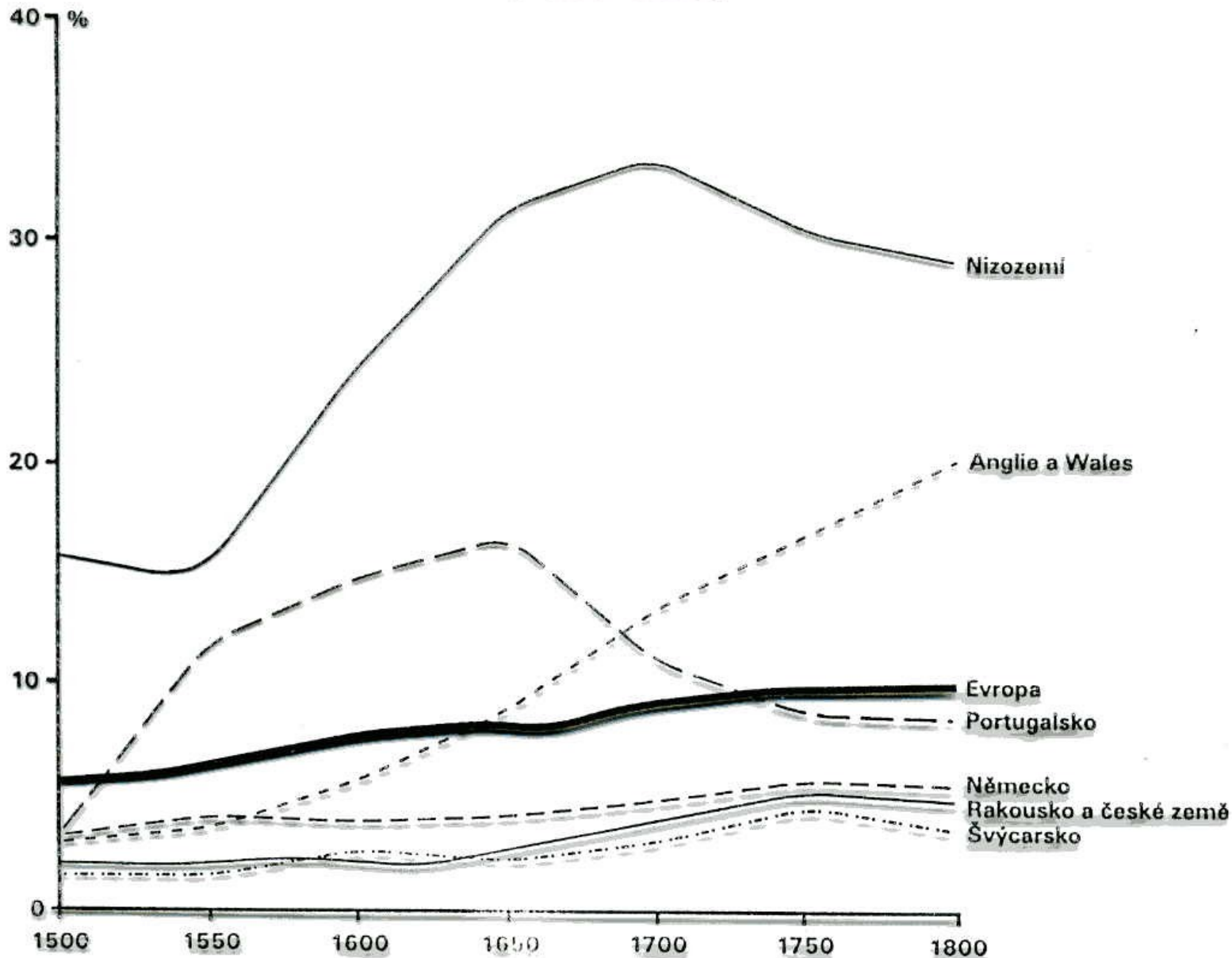
Urbanizace a průmyslová revoluce

- Nutný integrovaný historický, geografický a sociologický přístup.
- Systémová změna a jedna ze složek modernizace spol.
- Není to rychlý růst měst ve středověku a raném novověku.
- Počátky spojeny s průmyslovou revolucí (ale za jistých okolností může probíhat i bez ní).
- Typický průběh podle S-křivky.

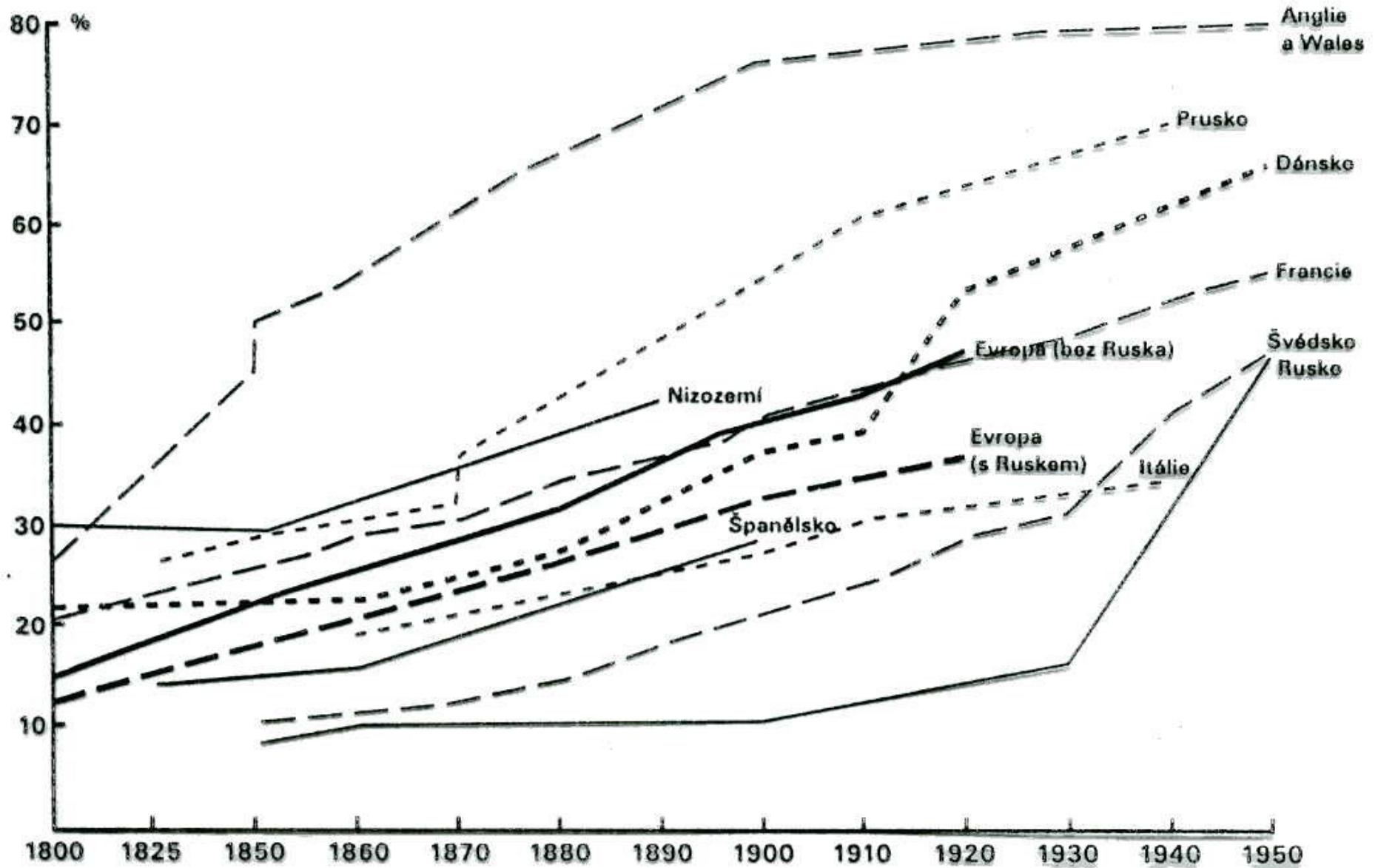
Saturační křivka – míra nasycenosti městského prostoru

Podíl městského obyvatelstva ve vybraných zemích Evropy (1500–1800)

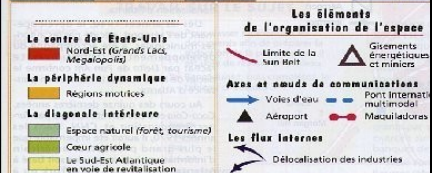
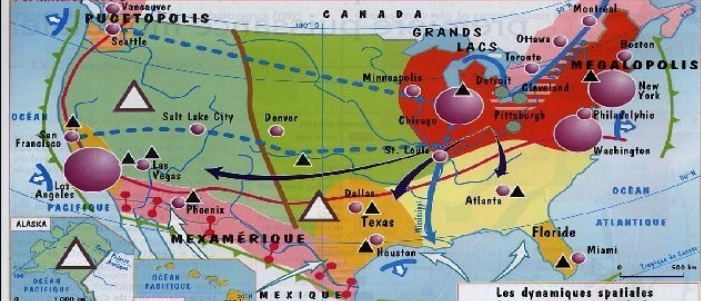

Růst podílu městského obyvatelstva ve vybraných evropských zemích (1800–1950)

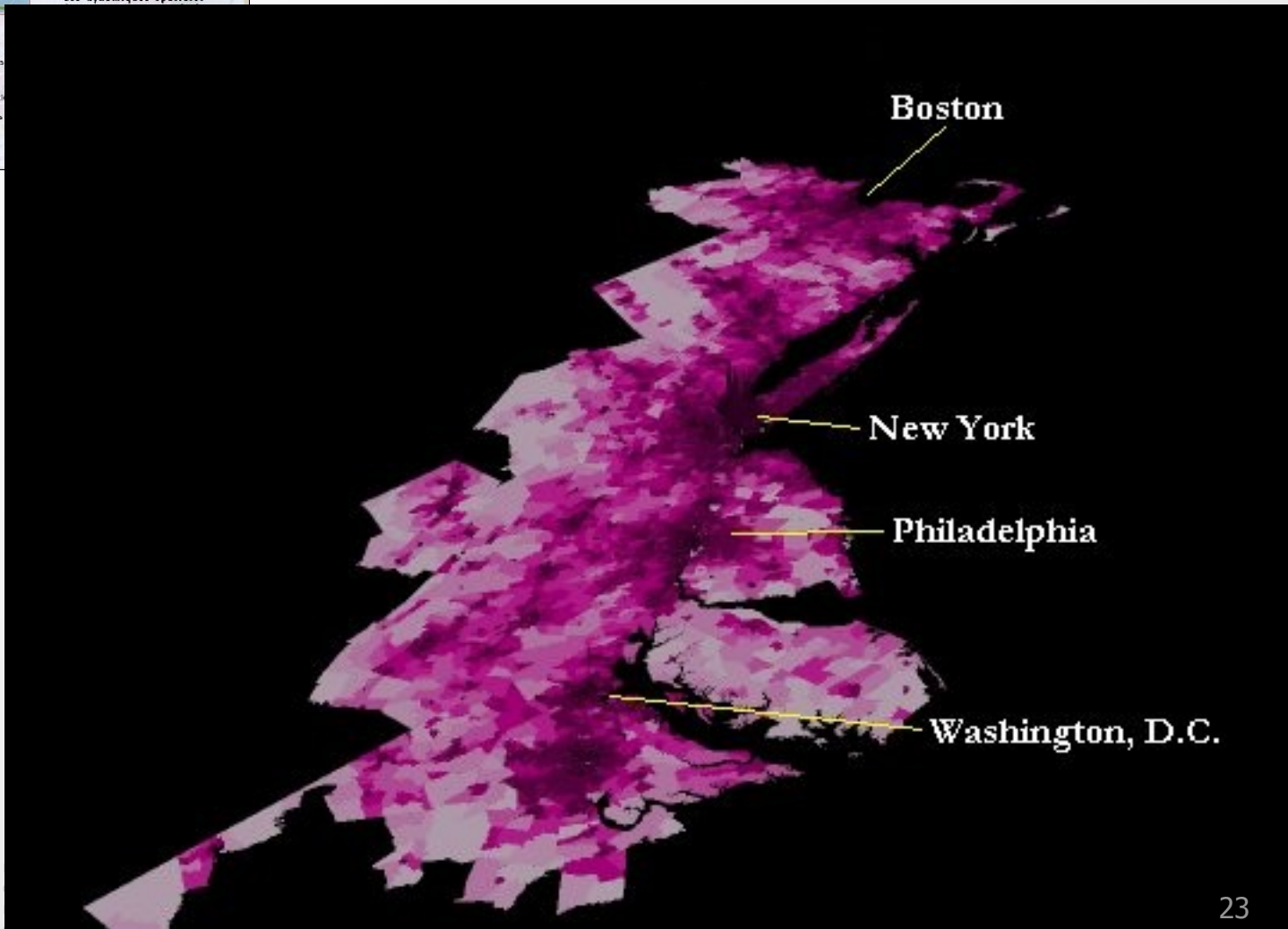

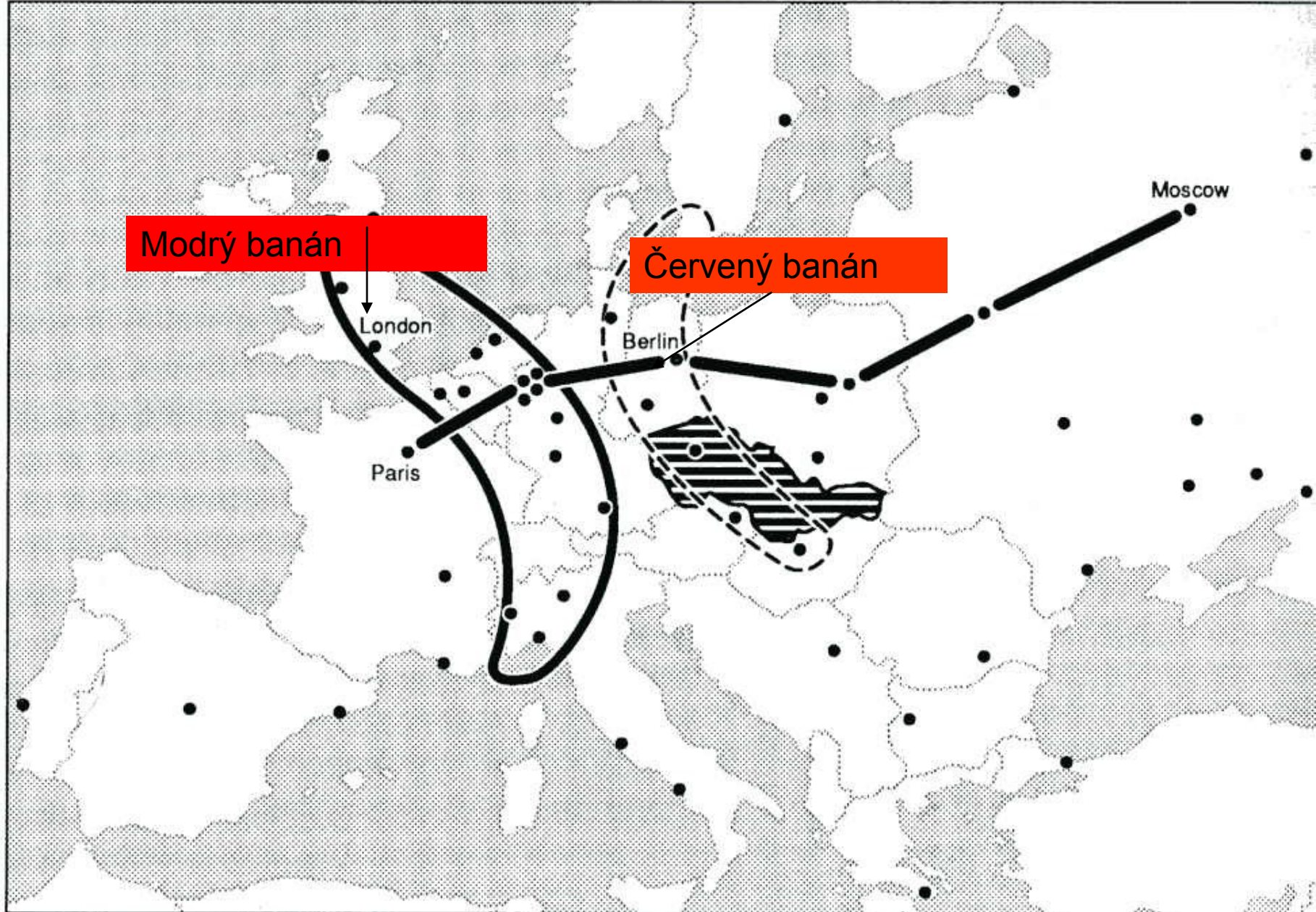
Urbanizace - rysy

- Hierarchický charakter a fáze: nejprve do menších měst, později do velkoměst.
- Koncentrace a aglomerizace.
- Metropolizace (funkční propojování, zvláště u největších měst)
- Megalopolizace (BosWash, ChiPits, SanSan, Tokajdó, Modrý banán, Žlutý banán, červený banán).
- EKISTIKA – disciplína o městských a sídelních strukturách.

Nejznámější megalopolis Boswash

Modrý banán

Červený banán

London

Berlin

Moscow

Paris

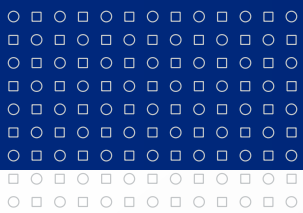
- Million agglomeration
- Principal geo-political axis
- principal geo-economic axis
- - - potential secondary geo-economic axis

Urbanizace - rysy

- Městský fenomén zasáhl celý svět.
- Rychlý plošný růst měst.
- Vnitřní diferenciaci měst.
- Města jako slabé demografické články osídlení.
- Zesložitování městských struktur a nutnost územního plánování a urbanismu (hl. problém doprava, bydlení, životní prostředí).

Typy urbanizace

- Přejchod od extenzívní k intenzívní urbanizaci (role jiných forem prostorové mobility a koncentrace aktivit).
- **Přímá** x **nepřímá** urbanizace
- Vznik složitých urbanizovaných struktur a problematika jejich vymezování.

Přímá urbanizace

Faktory, které přivedly k přímé urbanizaci

Push faktory (vytlačují z venkova):

- ✓ demografická revoluce (snížení úmrtností dětí a prodloužení délky života)
- ✓ zavádění výsledků vědy a techniky do zemědělství
- ✓ Výsledek: přetlak obyvatelstva
- ✓ přetlak je uvolněn zrušením nevolnictví

Pull faktory (přitahují do měst):

- ✓ pracovní příležitosti
- ✓ představy o snadnějším podmínkách života

Míra urbanizace

- Vzhledem k mnohostrannosti urbanizace (sociální, kulturní, ekonomické, sídelně-demograficko oblasti) neexistuje jednotná uznávaná metodika sledování stupně urbanizace.

Možná měření urbanizace

- ❏ ***Index velikostní struktury měst:*** podíl součtu vážených podílů počtů obyvatel žijících ve městech jednotlivých velikostních kategorií a obyvatel všech měst vážených velikostních kategorií.

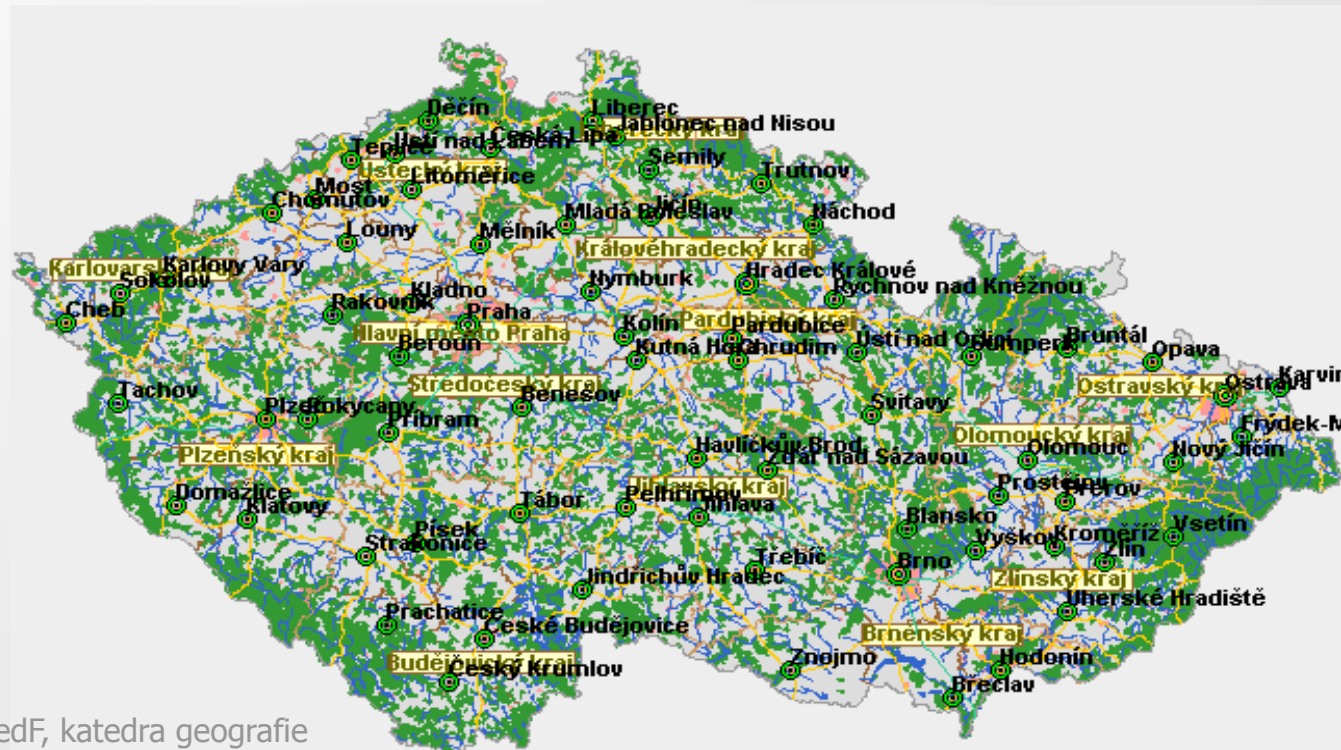
- ❏ ***Tempo změn:***
 - ✓ základní urbanizace (podíl lidí žijících v obcích s méně než 5000 obyvateli),
 - ✓ střední urbanizace (podíl obyvatel žijících v obcích větších než 20000 obyvatel; lze zde samostatně hodnotit i velkoměsta – v ČR nad 100000 obyv.).

Typy přímé urbanizace

- Extenzivní urbanizace
- Intenzivní urbanizace

Extenzivní urbanizace

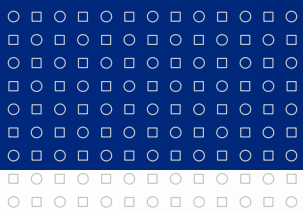
- Migrace do měst a růst měst jako sídel - roste počet městského obyvatelstva a to směřuje do měst jako bodů.

Intenzívní urbanizace

- Rostou vazby mezi městy, důležitá jsou spojení obcí - vytváření sídelních systémů kolem měst, urbanizace se vztahuje na plochy (aglomerace, dvojměstí, - konurbace).

Nepřímá urbanizace

Rurbanizace

Rurbanizace

- = zahrnutí venkovského obyvatelstva a prostoru do města (obyvatelstvo zůstává na místě, ale přejímá městský způsob života).
- ❖ Vliv počtu obyvatel, hustoty obyvatel a heterogenity obyvatel se projevuje v (sociální ekologie – paralela s ekotypem v přírodě):
 - ❖ Anonymita a odosobnělost (počet obyvatel nad určitý limit ovlivňuje vztahy lidí; diferenciaci a individualizaci, nedostatek vzájemné známosti).
 - ❖ Vzhledová uniformita měst (fyzická blízkost a sociální vzdálenost vyžaduje vizuální rozpoznávání; to je zjednodušeno „uniformou“).

Etapy urbanizace

1. Urbanizace
2. Suburbanizace
3. Deurbanizace
4. Reurbanizace

Suburbanizace

- Přesun obyvatel, jejich aktivit a některých funkcí z jádrového města do zázemí. Jedná se o typický proces rozšiřování území města, který můžeme zaznamenat jak u většiny měst vyspělých zemí, tak v historickém vývoji našich měst.
- Relativní růst počtu obyvatel okrajových částí města na úkor částí centrálních.
- Důraz by měl být v budoucnu kladen na stanovení pevných hranic sídla.
- Polyfunkčnost využitých ploch v suburbálních oblastech.
- Rezidenční x komerční.
- Urban sprawl.
- Suburbanizaci není možné zastavit.

Suburbanizace - rezidenční

Suburbanizace - komerční

Urban sprawl

- ❏ Forma suburbanizace, kterou je možno považovat za nežádoucí z ekonomického, sociálního i environmentálního pohledu.
- ❏ Sprawl, neboli rozlézání zástavby do volné krajiny je charakteristický neřízeným a nepromyšleným umístěním rezidenčních nebo komerčních areálů do krajiny.
- ❏ Výsledkem je většinou mozaikovitá struktura nově rozvíjených ploch v zázemí města.
- ❏ Hnacím motorem takového rozvoje jsou snahy individuálních vlastníků pozemků nebo investorů o maximální zisk.

Urban sprawl

Suburbanizace – nové typy

- ***Edge cities*** – nová komerční či administrativní centra v suburbánu, bez historie, podél komunikačních tras.
- ***Master planned communities*** – rozsáhlejší obytné zóny vytvořené jedním developerem, obsahující zpravidla základní prvky občanské vybavenosti.
- ***Gated communities*** – rezidenční oblasti s omezeným vstupem.
- ***Corporate communities*** – rozsáhlejší firemní sídla zpravidla na „zelené louce“.

Suburbanizace – nové typy

Deurbanizace (desurbanizace)

- Velké snižování počet obyvatelstva centra města i vnějších městských částí.
- Obyvatelstvo ubývá jednak díky nižší porodnosti a jednak díky migračním pohybům.
- Odliv je typický pro oblasti (aglomerace), v nichž většina obyvatelstva pracovala v těžkém strojírenství nebo těžbě uhlí – tato odvětví stagnovala a obyvatelstvo hledalo nové pracovní příležitosti mimo průmyslová centra.
- Postihla v 50. – 80. letech 20. století velké průmyslové oblasti Německa, Belgie, Velké Británie nebo USA.

Reurbanizace

- ❏ Oživovací procesy.
- ❏ Dochází obnovování obytných funkcí v centrech měst, ke změnám zaniklých nebo upadajících průmyslových prostor na administrativně-obchodní centra nebo ke vzniku nových odpočinkových zón (parky, sportovní zařízení...).
- ❏ Procesy selekce (reurbanizace probíhá velice selektivně), komercializace a gentrifikace, typické pro reurbanizační fázi vývoje sídel, mají často také záporné důsledky (např. konflikty mezi novým obyvatelstvem a starousedlíky).
- ❏ Proces reurbanizace probíhá současně se suburbanizací a deurbanizací – hovoříme o tzv. cyklickém vývoji městských struktur.

Reurbanizace

Fáze vývoje v městském funkčním regionu z hlediska populačního růstu

Fáze vývoje	Klasifikační typ	Jádro	Okraj	Celý region	
Urbanizace	abs. centralizace	++	-	+	
	relat. centralizace	+	++	+++	celkový
Suburbanizace	relat. decentralizace	+	++	+++	růst
	abs. decentralizace	-	++	+	
Desurbanizace	abs. decentralizace	--	+	-	
	relat. decentralizace	--	-	---	celkový
Reurbanizace	relat. centralizace	-	--	---	pokles
	abs. centralizace	+	--	-	

Problémy urbanizace – vyspělý svět

- Zahradní města (E. Howard)
- Urban sprawl (zvl. USA, ale i ČR)
- Suburban downtowns
- overbounded X underbouded vymezení

Příklady vymezení urbanizovaných útvarů ze světa:

- sídelní a regionální aglomerace – ČR
- Verdichtungsraume – Německo
- Conurbations – Británie
- Standard Metropolitan Statistical Areas (SMSAs) USA
- problémy měst na globální úrovni: UN-Habitat -
www.unhabitat.org